

Autor: Ewa Skrzywanek

Temat lekcji:

Mikrokosmos za czerwoną bramą. Dom Oppenheimów we Wrocławiu.

1. INFORMACJE WSTĘPNE

Wrocław ze swoją wielokulturową i wielonarodowościową historią jest niezwykłym miejscem do ukazywania zmian zachodzących w Europie na przestrzeni wieków. Jak w soczewce skupia się tu wielka historia europejska – cesarzy, królów, wojen, ale i ta mała dotycząca zwykłych mieszkańców tego miasta, historia Niemców – Żydów – Polaków. Mikrokosmos – jak w swojej książce określał Wrocław Norman Davies.

Przez pryzmat jednej kamienicy możemy pokazać uczniom nie tylko zmieniające się losy miasta, jego zniszczenie i odbudowę, ale i losy społeczności żydowskiej tak znaczącej dla Wrocławia, a przez szaleństwo nazizmu niemal całkowicie wyniszczonej. Udział w zajęciach w przestrzeni miejskiej i na wystawie w Synagodze pod Białym Bocianem pomoże uczniom odkryć nie tylko nieznaną historię, ale także poznać i zrozumieć mechanizmy, które doprowadziły do Holokaustu. Ta lekcja tragicznej historii nadal jest nieodrobiona i nienawisć, która przeradza się w ludobójstwo, daje co jakiś czas o sobie znać w różnych miejscach na świecie. Scenariusz lekcji jest przeznaczony do realizacji w szkole podstawowej na lekcji historii lub na zajęciach z wychowawcą. Jest to propozycja zajęć warsztatowych, których poszczególne elementy można modyfikować, dostosowując je do odbiorców lub potrzeb nauczyciela. Scenariusz może być wyjściem do zajęć projektowych także dla

szkół ponadpodstawowych poruszających tematykę dawnych i obecnych mieszkańców Wrocławia. Warsztaty przeprowadzamy w formie zajęć terenowych na placu Solnym, a następnie w synagodze na wystawie *We władzy oszustwa: potęga propagandy nazistowskiej* oraz przy I tablicy wystawy *Nieukończony życia*.

2. POZIOM EDUKACYJNY: II etap edukacyjny, klasa 8 szkoły podstawowej

3. CZAS TRWANIA LEKCJI: 2 x 45 minut

4. ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ:

Etap kształcenia II; szkoła podstawowa klasa 8

CELE KSZTAŁCENIA: I.1, II.5, III.1, 4

TREŚCI NAUCZANIA: XXXVI.1, XXXVII.1

5. CELE OPERACYJNE LEKCJI

Uczeń:

- dostrzega zmiany w życiu politycznym i społecznym oraz ciągłości w rozwoju kulturowym miasta na przykładzie historii kamienicy Oppenheimów;
- potrafi umieszczać i porządkować zjawiska i fakty historyczne w czasie;
- wykorzystuje materiały źródłowe do tworzenia narracji historycznej;
- wykorzystuje nabytą wiedzę do tworzenia nowej informacji;
- analizuje teksty źródłowe i zdjęcia, wskazując związki przyczynowo-skutkowe.

6. METODY I FORMY PRACY:

- dyskusja,
- praca w grupach,
- burza mózgów,
- analiza materiałów źródłowych, tekstów, zdjęć,
- zajęcia terenowe.

MATERIAŁY POMOCNICZE:

- załączniki nr 1-4.
flipchart/tablica, kartki papieru A4, kartki papieru A3, flamastry,
kolorowe czasopisma i klej do tworzenia kolaży

7. STRUKTURA LEKCJI

CZĘŚĆ I

Zajęcia w przestrzeni miejskiej – na pl. Solnym

→ Czynności organizacyjne (5 minut)

Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że celem zajęć jest poznanie losów wrocławian, rodzin wrocławskich zamieszkujących jedną z kamienic w zmieniającej się historii naszego miasta od XIX do XXI wieku. Kamienica, która przetrwała II wojnę światową, jest pewnym symbolem skomplikowanej historii miasta, świadkiem losów żydowskich, niemieckich, polskich mieszkańców Wrocławia.

CZĘŚĆ II (35 minut)

Nauczyciel przypomina krótko uczniom poszczególne okresy przynależności państwowej Wrocławia (załącznik nr 1), wielokulturowość miasta – Wrocław na przestrzeni wieków zamieszkiwali ludzie pochodzący z różnych stron Europy, mówiący różnymi językami i wyznający różne religie (np. katolicy, protestanci, Żydzi, prawosławni) – Polacy, Niemcy, Czesi, Żydzi i in. Odnosi się do teraźniejszości, wskazując, że dzisiaj także zamieszkuje nasze miasto wielu wrocławian różnych narodowości i wyznań. Nauczyciel prosi o wyjaśnienie słowa mikrokosmos – ewentualnie podpowiada, że pochodzi z greki i oznacza świat w pomniejszeniu.

→ Praca w trzech grupach.

Nauczyciel dzieli uczniów na trzy zespoły. **1 grupa** – otrzymuje tekst dotyczący kamienicy (załącznik nr 2); **2 grupa** – otrzymuje tekst dotyczący rodziny Oppenheimów (załącznik nr 3); **3 grupa** – otrzymuje tekst dotyczący rodziny Herzów (załącznik nr 4)

Zespoły otrzymują flamastry i kartki papieru, na których mogą naszkicować kamienicę, wpisać w nią najważniejsze informacje, stworzyć mapy myśli itd. Po skończonej pracy nauczyciel zaprasza uczniów do Synagogi pod Białym Bocianem. (przejdzie ok. 10 minut)

CZĘŚĆ III (40 minut)

W sali edukacyjnej synagogi każda z grup prezentuje swoje wyniki prac. Tworzy się spójna opowieść o historii kamienicy i jej mieszkańcach.

Nauczyciel zaprasza uczniów do obejrzenia wystaw: *We władzy oszustwa: potęga propagandy nazistowskiej* oraz I tablicy wystawy *Nieukończony życia*. Uczniowie są proszeni, aby podczas zwiedzania wystaw szukali analogii i potwierdzenia informacji zdobytych w czasie pracy na placu Solnym. Uczniowie powinni odnaleźć informacje na temat na przykład Gminy Żydowskiej we Wrocławiu, Nowa Synagoga, noc kryształowa, język propagandy, prześladowania i represje wobec ludności żydowskiej, zagłada.

→ Podsumowanie

Nauczyciel prosi o stworzenie w parach kolaży odnoszących się do tematu lekcji:

Mikrokosmos za czerwoną bramą. Dom Oppenheimów we Wrocławiu.

Uczniowie starają się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego kamienicę można nazwać wrocławskim mikrokosmosem, prezentują swoje prace, tworząc autorską wystawę.

PROPONOWANE ZADANIE DOMOWE (DO WYBORU)

1. Zastanów się, czy dzisiejszy Wrocław można nazwać mikrokosmosem. Uzasadnij odpowiedź.
2. Zorganizuj wycieczkę klasową na stary cmentarz żydowski we Wrocławiu. Spróbuj odnaleźć grobowiec Oppenheimów, przygotuj historię innej znaczącej rodziny wrocławskiej lub osoby spoczywającej na tym cmentarzu.
3. Pomyśl, zaprojektuj, w jaki sposób można upamiętnić dawnych mieszkańców naszego miasta — Niemców, Żydów.

→ załącznik nr 1

Przynależność Wrocławia na przestrzeni wieków

985 – 1138 – pod panowaniem monarchii Piastowskiej

1138 – 1335 – rozbitcie dzielnicowe (księstwo śląskie i wrocławskie)

1335 – 1526 – pod panowaniem korony czeskiej

1526 – 1742 – pod panowaniem Habsburgów

1742 – 1945 – pod panowaniem Prus i Niemiec
od 1945 do Polski

→ załącznik nr 2

Kamienica na Blücherplatz 4 (Plac Blüchera).

Rodzina Oppenheimów, a potem gmina żydowska, której Oppenheimowie przekazali dom, wynajmowała parter domu handlowcom, rzemieślnikom, a kolejne piętra – lokatorom. Mieli tu swoje miejsce w 1837 roku – szewc, księgarz, w piwnicy miał swój warsztat powroźnik, w kolejnych latach był sklep z tkaninami, bielizną i pasmanterią. Hilderbrandt oferował tkaniny, a Strassberg – bieliznę oraz pasmanterię. Najbardziej znany sklep to sklep z obuwiem, który od 1849 roku należał do Ludwiga Herza. Mieścił się tu także bank Heymanna Oppenheima.

Mieszkania wynajmowali – dentysta, prawnik, urzędnicy, rzemieślnicy, kupcy, robotnicy. Byli tu nie tylko Żydzi, także rodziny niemieckie zamieszkiwały kamienicę od połowy lat 30. XX wieku, np. rodzina Kügler i Thäsler. Po dojściu Hitlera do władzy w 1933 roku restrykcje wobec Żydów objęły także posiadane majątki i domy. Kamienica na Blücherplatz 4 została odebrana gminie żydowskiej. Wprowadzono przymusowe przesiedlenia. We Wrocławiu nakazano Żydom opuszczenie domów, czasem całych ulic. Celem nazistów było zepchnięcie ich z centrum na peryferie miasta. Wyjątkiem była ulica Wallstrasse (Wałowa, dziś Włodkowica). Tam mieściły się budynki gminy żydowskiej, dlatego pozwolono pozostać tu Żydom. Według urzędniczych przeliczeń 7 m² było powierzchnią wystarczającą dla osoby wyznania żydowskiego, więc dokwaterowywano kolejnych mieszkańców do domów i mieszkań.

W 1941 roku dom przejęli naziści, a w 1942 nowi mieszkańcy zasiedlili kamienicę – w większości byli to robotnicy niemieccy, którzy zajęli dawne mieszkania Żydów. Do 1943 roku wszyscy pozostali we Wrocławiu Żydzi zostali wywiezieni do obozów. Wojna i znaczne bombardowania omijały Wrocław aż do zimy 1944/45, kiedy to wojska sowieckie otaczały miasto. W styczniu władze nakazały ewakuację ludności, dlatego Ida Kügler z trojgiem dzieci i Meta Thäsler z sześciorgiem, gdy ich mężowie walczyli

na froncie, musiały opuścić dom. Kazano zabrać tylko niezbędne rzeczy, powrót miał nastąpić za trzy tygodnie. Rodzina Thäsler zamknęła mieszkanie długim, ciężkim kluczem z mosiądzu, zabierając tylko dwie walizki. Droga na dworzec odbyła się w tłumie ludzi opuszczających miasto. Panowały zimno, straszliwy tłok, strach. Kobietom z dziećmi udało się dostać cudem na dworzec i do przepelnionych wagonów. Uciekali w stronę Görlitz. Okazało się, że już nigdy nie wrócili do Wrocławia. Meta do końca życia przechowywała w szufladzie mosiężny klucz do mieszkania w Breslau na Blücherplatz 4.

Po kapitulacji Festung Breslau 6 maja 1945 roku zniszczone miejscami w 90% miasto było morzem ruin.

Na konferencji w Poczdamie oficjalnie przyznano Wrocław Polsce. Z czasem nastąpiła największa w historii wymiana ludności. Niemcy musieli opuścić swoje miasto. Tak jak rzesze Polaków musiało opuścić także swoją ojczyznę – wsie i miasta na Kresach Rzeczypospolitej – Lwów, Tarnopol, Wilno, Grodno... Zaczęto zmieniać nazwy ulic, napisy na fasadach domów, burzyć niemieckie pomniki. Wrócono do dawnej nazwy plac Solny. Kamienica pod numerem 4 przetrwała – ominęły ją bombardowania i pożary.

Nowi lokatorzy zajęli szybko mieszkania na czterech piętrach. Zamieszkali tu młodzi ludzie, nowe małżeństwa i dzieci, które bawiły się na placu Solnym tak, jak przed wojną dzieci Küglerów i Thäslerów, czy spacerująca z rodziną Steffi Herz. Pierwszym lokatorem był Czesław Głowacki, następnie to rodziny Panasiuków, Sobczaków, Pozorskich. Pochodzili z różnych stron Polski, Głowacki i Sobczak byli w okresie wojny przymusowymi robotnikami III Rzeszy, więźniami obozów. Po wojnie trafili do Wrocławia.

Powolna odbudowa miasta trwała do lat 60. i dłużej. Często odbudowywano tylko fasady, nie dbając o zniszczone wnętrza domów. W latach 50. kamienica na pl. Solnym 4 nie miała wody, gazu, a jedyna wspólna toaleta znajdowała się na podwórzu domu. Wodę noszono na piętra z ulicy. Mieszkania dzielono na mniejsze, często liczne rodziny miały jeden pokój, brak mieszkań był bardzo dotkliwy. Barokowa fasada uratowała kamienicę przed wyburzeniem. Z czasem do domu przyłączono gaz i prąd, postawiono piece kaflowe, zbudowano wspólne toalety na każdym piętrze. Mieszkańcy domagali się wymiany ponemieckich okien na nowe, podobnie umywalk w mieszkaniach. Długo nie mogli liczyć na taki luksus. Parter także stale się zmieniał, były tu sklepy ze słodyczami, winami, sukniami ślubnymi, kawiarnie i galeria biżuterii artystycznej.

Po przemianach politycznych w Polsce lat 90. zwrócono gminie żydowskiej kamienicę na pl. Solnym 4. Całkowicie podupadłą kamienicę sprzedano, a jej mieszkańcy wyprowadzili się do nowych mieszkań. Dla kamienicy zaczęła się nowa historia, już nie lokatorzy, ale artyści, sztuka, kultura zagościli w dawnych wnętrzach. Na parterze restauracja i kawiarnia przyciągają wrocławian i gości z różnych stron świata. Wrocławski mikrokosmos.

PYTANIA

Po przeczytaniu tekstu przygotujcie się do opowiedzenia losów kamienicy i jej mieszkańców. Możecie stworzyć rysunek pomocniczy, mapę myśli, która pomoże w prezentowaniu informacji pozostałym grupom. Zwróćcie uwagę na detale architektoniczne kamienicy (ozdoby, drzwi, okna, szczyt kamienicy).

1. Do kogo od 1810 roku należała kamienica na pl. Solnym (plac Blüchera) nr 4?
2. Kim byli lokatorzy przed wojną? Co się z nimi stało w okresie wojny?
3. Jakie były powojenne losy kamienicy i jej mieszkańców?
4. W jaki sposób kamienica otrzymała „drugie życie” i co się w niej obecnie znajduje?

→ załącznik nr 3

Rodzina Oppenheimów

Salzmarkt (plac Solny) był jednym z ulubionych placów handlowych miasta. Znajdowały się tu sklepiki z ubraniami, tkaninami, futrami, towarami kolonialnymi, kawiarnie, piwiarnie. W 1827 roku zmieniono nazwę placu na Blücherplatz (plac Blüchera – od nazwiska pruskiego feldmarszałka, który dwukrotnie pokonał cesarza Napoleona Bonaparte pod Lipskiem w 1813 roku i pod Waterloo w 1815 roku (jego pomnik był głównym punktem placu w latach 1827–1944).

W 1810 bankier Heymann Oppenheim kupił barokową kamienicę, której rodowód sięgał XIII wieku, przebudował i przeznaczył na sklep oraz mieszkania. Tym, co wyróżniało fasadę budynku, jest wysokość, zdobienia i pięknie wpisana w datę 1810 litera „O” – Oppenheim. Rodzina należała do gminy żydowskiej i jej członkowie nie tylko uczęszczali do synagogi, ale także działali charytatywnie – wspierali ofiarnie m.in. żydowskie stowarzyszenia pomocowe i osoby w trudnej sytuacji, szpital żydowski, interesowali się też teatrem i literaturą.

Wnuk Haymanna – Ferdynand był także bankierem, ożenił się w 1858 roku z baronówną Julie von Cohn, córką znanego na dworze pruskim bankiera z Dessau. Młodzi w 1860 roku wyprowadzili się do Berlina, korzystając z życia towarzyskiego stolicy (należeli do najbogatszych obywateli Rzeszy Niemieckiej).

W swoim testamencie Ferdynand zapisał dom we Wrocławiu na cele charytatywne – Wspólnocie Synagogi. Powołano Fundację Heymanna Oppenheima. Część dochodu z wynajmu mieszkań i przestrzeni handlowej przeznaczano na potrzeby ubogich. Baronowa Julie von Cohn-Oppenheim zapisała w swoim testamencie dodatkowe znaczne sumy na wsparcie gminy żydowskiej we Wrocławiu i powołanie kolejnej fundacji swojego imienia. Dobroczynność i pomoc mają długą tradycję w religii żydowskiej.

Na wrocławskim starym cmentarzu żydowskim przy obecnej ulicy Ślężnej znajdziemy grobowiec, w którym spoczywają członkowie rodziny Oppenheim: Heymann, jego żona, oraz syn Ferdynand.

PYTANIA

Po przeczytaniu tekstu przygotujcie się do opowiedzenia losów rodziny. Możecie stworzyć rysunek pomocniczy, mapę myśli, która pomoże w prezentowaniu informacji pozostałym grupom. Dodatkowe informacje znajdziecie także na stronach internetowych.

1. Jak nazywał się wcześniej plac Solny?
2. Do kogo od 1810 roku należała kamienica na pl. Solnym nr 4? Jaki szczegół architektoniczny świadczy o przynależności kamienicy do ich właścicieli?
4. Czym zajmowali się właściciele kamienicy?
5. W jaki sposób wspierali osoby potrzebujące pomocy?

→ załącznik nr 4

Rodzina Herzów (1894–1939)

Nazwisko Herz w tłumaczeniu oznacza serce – z tego znaku Ludwig Herz uczynił swój symbol nie tylko reklamowy w witrynie sklepu, ale i hasło reklamowe „Z sercem do podeszwy”. Ręcznie robione buty cieszyły się popularnością nie tylko we Wrocławiu, ale i zdobyły rynki międzynarodowe. Sprzedaż wysyłkowa, która odbywała się na cały świat (wysyłka paczki do 5 kg

kosztowała 5 fenigów), oraz reklama w czasopiśmie, gazetach, ulotkach, a nawet na wagonie kolejowym (co było niezwykle pomysłowym na przełomie XIX i XX wieku), sprawiła, że firma rozwijała się bardzo dynamicznie. Zamówienia na obuwie spływały z Węgier, Austrii, Szwajcarii, Rumunii, Rosji, Islandii, USA, Chin, Indii, kolonii francuskich i niemieckich w Afryce. Do kolejnych zabiegów reklamowych można zaliczyć zatrudnienie czarnoskórego mężczyzny w sklepie jako elementu egzotyki.

Ludwig Herz i jego żona Sophie mieli trójkę dzieci: córkę Mally oraz synów Waltera i Güntera (późniejszy architekt). Zajmowali mieszkanie na 2 piętrze kamienicy na Blücherplatz 4. Po śmierci żony Ludwig poślubił Olę.

Najstarszy syn Walter, obejmując sklep po ojcu, rozwijał firmę i prowadził dostanie życie. Wraz z żoną Hilde odwiedzali operę, teatr, kina, z córeczką Steffi chodzili do ZOO, na basen, wyjeżdżali do sanatoriów i na wypoczynek do Belgii. Uczęszczali do Nowej Synagogi (przy ul. Łąkowej, dziś nieistniejąca, spalona przez faszystów w 1938 r.). Steffi uczęszczała do prywatnej szkoły obok synagogi.

Przymusowy wyjazd z Wrocławia.

Rodzina Waltera Herza musiała opuścić Wrocław i swoją firmę. Wcześniej uciekł z miasta brat Günter po zatargu w 1933 roku z członkami SA (Sturmabteilung – bojówki faszystowskie). Po dojściu do władzy Hitlera w tym samym roku w Niemczech wprowadzono ustawy ograniczające prawa i swobody obywateli pochodzenia żydowskiego. Żydów pozbawiano obywatelstwa, zmuszano do wyjazdu, zwalniano z pracy w urzędach, wojsku, odbierano własność – banki, sklepy, warsztaty, z czasem zakazano wykonywania niektórych zawodów, prowadzenia biznesu, korzystania z urzędów, transportu, z niemieckich restauracji, teatrów, sklepów a nawet parków. Zalecono Niemcom bojkot przedsiębiorców żydowskich. W latach 1936–37 pojawiła się broszura wydana przez nazistów wyliczająca sklepy żydowskie w Breslau i nawołująca do bojkotu tychże sklepów. Żydzi byli masowo wykluczani ze społeczeństwa i dyskryminowani. W latach 1933–37 około 10 tysięcy wrocławskich Żydów opuściło Niemcy. Kolejne 3 tysiące zdołało uzyskać wizę i do października 1941 roku udało im się wyjechać, po tym terminie bowiem zakazano opuszczania kraju.

W 1938 roku podczas nocy kryształowej 9–10 listopada zwolennicy NSDAP (Narodowo-socjalistyczna Niemiecka Patria Robotników) szli przez ulice niemieckich miast, niszcząc, okradając, paląc żydowskie sklepy, instytucje i synagogi.

Dziesięcioletnia Steffi, wychodząc tego dnia do szkoły, widziała zniszczenia i płonącą Nową Synagogę. Także sklep rodziców został zniszczony. Sklep obok z tkaninami i koronkami Strassenberga także zdewastowano. W kolejnych tygodniach żydowskim handlarzom i przedsiębiorcom zabroniono działalności.

Rodzina Herzów opuściła Wrocław 1 sierpnia 1939 roku. Dzięki pomocy rodziny otrzymała wizę do Chile. Hilde i Walterowi zabrali tylko kilka pamiątek i dokumentów ze sklepu ojca. Po kilku tygodniach podróży pod koniec września dotarli parowcem do Chile. Rodzinie udało się po roku sprowadzić do Ameryki Południowej babcię – matkę Hildy. Druga babcia Steffi – Olga została we Wrocławiu. Warunki życia w nowym kraju były bardzo trudne, świadczy o tym napisany na papierze śniadaniowym w 1940 roku list do wnuczki.

Olga Herz została deportowana w kwietniu 1942 roku do obozu przejściowego w Krzeszowie (naziści zamienili klasztor cystersów w obóz). Obóz w Krzeszowie przeznaczony był dla starszych Żydów (Olga miała 72 lata). Uważano, że są obciążeniem dla państwa, gdyż nie można ich wykorzystać do niewolniczej pracy. Opuszczali też mieszkania, które przeznaczano dla niemieckich lokatorów. Bardzo złe warunki higieniczne, zimno, przepełnienie obozu, niedożywienie miały wyeliminować znaczną część starszych osób. Kolejna deportacja 26 lipca 1942 roku do obozu Theresienstadt (Terezin) na terenie Czech i złe warunki spowodowały w kilka miesięcy później śmierć Olgi Herz w grudniu 1942 roku.

PYTANIA

Po przeczytaniu tekstu przygotujcie się do opowiedzenia losów kamienicy i jej mieszkańców. Możecie stworzyć rysunek pomocniczy, mapę myśli, która pomoże w prezentowaniu informacji pozostałym grupom.

1. Czym zajmowała się rodzina Herzów?
2. Jak spędzali wolny czas?
3. Jakie wydarzenia zmusiły Herzów do wyjazdu z Wrocławia?
4. Co stała się z Olgą Herz, która pozostała we Wrocławiu po wyjeździe reszty rodziny?

BIBLIOGRAFIA I POLECANE STRONY

Dom dla Kultury OP ENHEIM w: <https://visitwroclaw.eu/miejsce/dom-dla-kultury-1>.

Dom Oppenheimów, w: https://pl.wikipedia.org/wiki/Dom_Oppenheim%C3%B3w_we_Wroc%C5%82awiu.

Lisa Höhenleitner, *Dom Oppenheimów we Wrocławiu. Kamienica opowiada historię miasta*, wyd. Fundacja OP ENHEIM 2018.

Netografia (dostęp 20.05.2020):

Tak wyglądały prace w dawnym domu Oppenheimów, a tak wygląda on dziś [ZDJĘCIA], w: <https://gazeta-wroclawska.pl/tak-wygladaly-prace-w-dawnym-domu-oppenheimow-a-tak-wyglada-on-dzis-zdjecia/ar/c3-13576878>.

Tak zmieniał się plac Solny, w: <https://gazetawroclawska.pl/tak-zmienial-sie-plac-solny-zobacz-archiwalne-zdjecia-galeria/ga/13563366/zd/31624956>.

OP ENHEIM, w: <https://www.openheim.org/pl/kamienica/op-enheim>.